

tartanak, azt abból éreztem, hogy az összesen 200 fős Pedagógiai Intézet
Ljubljana központjában napközben 10 PC működik teljes kihasználtsággal.

*

ZIBOLEN ENDRE

EDUARD SPRANGER MAGYARORSZÁGI KAPCSOLATAI

Hein Retter, a braunschweigi Technische Hochschule pedagógiatanára 1984
őszén a Deutscher Akademischer Austauschdienst támogatásával a célból érke-
zett hazánkba, hogy Eduard Spranger itteni hatásának nyomai felől tájéko-
zódjék, mindenekelőtt pedig, hogy nyomozzon Sprangernek Kemény Ferenchez,
Kornis Gyulához és Prohászka Lajoshoz intézett levelei után. Tanulmányútjá-
nak eredményéről a Pädagogische Rundschau 1987. évfolyamának 4. számában
(313—325.) közöl viszonylag rövid, de számunkra is feltétlenül érdekes be-
számolót.¹

Érdeklődése Spranger magyarországi hatásának esetleges közvetlen-közve-
tett utóélete iránt érthető, hiszen a Magyar Paedagogiaban már 1910—1911-ben
jelent meg ismertetés, valamint két további írás, amelyek doktori disszertá-
ciójával és magántanári habilitációs iratával foglalkozik. A két világháború
között, amikor tekintélye Németországban és külföldön is széles körben meg-
nőtt, nálunk is folyamatosan gyarapodtak a munkáival foglalkozó közlemények.
A Magyar Paedagogiai Társaság 1930-ban tiszteletbeli tagjává választotta.
1935-ben, amikor Spranger a budapesti Tudományegyetem alapításának 300. év-
fordulója alkalmával rendezett ünnepségen a német egyetemek rektorai és ta-
rárai delegációjának tagjaként részt vett, a filozófiai kar dísztoktorrá avat-
ta. 1936-ban ismét itt járt, és előadást tartott. Utoljára 1940-ben látogatott
Budapestre. A szerkesztő, Gyulai Ágost felkérésére írt, "Erkölcsei akaraterő-
re nevelés" című tanulmányát a Magyar Paedagogia 1943. évi, csonkán maradt
évfolyama közölte. A szerző fontosnak tartja idézni Pedagógiai Lexikonunk
Sprangerről szóló szócikkének megállapítását: "Szemben állott a nemzeti szo-
cializmussal."

¹Eduard Sprangers Beziehungen zu Ungarn. Der Briefwechsel mit Kemény,
Kornis und Prohászka.

Ilyen történeti előzmények után érthető meglepetéssel számol be róla, hogy a Spranger-levelek címzettjeinek tudományos hagyatéka felől meglehetősen nehéz volt tájékozódnia. Nevüket és munkáikat a Pedagógiai Lexikon regisztrálja ugyan, de pedagógiai munkásságuk — jóllehet a két világháború között mindhármuknak jelentős szerepe volt — manapság nagymértékben háttérbe szorult és feledésbe merült.

Spranger mindegyikükkel szoros személyes kapcsolatban állott. Ez annak idején köztudott volt, mindamellett még a túlélő számára is meglepő a szerző közlése, hogy a koblenzi Bundesarchiv Keménynek Sprangerhez intézett 24 levelét és 4 levelezőlapját őrzi az 1935—1943 közötti évekből, Kornistól 6 levelet és 2 lapot (1930—1958), Prohászktól pedig 33 levelet és 13 lapot (1941—1963). Közvetve ezek a számadatok is tanúsítják, hogy címzettjük azok közé a huszadik században már ritka tudósok közé tartozott, akik még magukévá tették és művelték a levélírás művészetét. Sok ezer leveléből csupán reprezentatív válogatást tartalmaz "Összegyűjtött írásai"-nak 1974-ben jelentetett ki hetedik kötete. Az ebben olvasható, Kornishoz intézett két és a Prohászka-nak írt egy levelének szövegét nem az eredetiek nyomán, hanem fogalmazványok, illetve gépirati másolatok alapján közli a szerkesztő, H. W. Bähr. Ekéént még inkább érthető a német neveléstudomány érdeklődése a Magyarországon fellelhető Spranger-levelek iránt.

H. Retter vállalkozása az indulás nehézségeit leküzdve, végül is figyelemre méltó eredménnyel járt. A deportálás elől halálba menekülő Kemény Ferenchez írott leveleknek ugyan nem sikerült nyomára jutnia, de az akadémiai levéltárban és az ELTE Könyvtár levéltári anyagában Kornis Gyula, illetve Prohászka Lajos hagyatékában együttvéve 77 Sprangertől származó levelet, levelezőlapot és kártyát talált. (A kutatásban, a levelek másolásában nyújtott segítségükért az említett intézményeken kívül Szokolozscky Ágnesnek mond cikkében köszönetet.) Az így feltárt dokumentumok önmagukban is jelentősek, számunkra elsődlegesen mégis azok az adalékaik fontosak, amelyek a magyar levelezőtársak személyiségének, felfogásuk, életrajzuk alakulásának jobb megismerésében segítenek.

A szerzőt természetesen alapvetően — kutatási céljával összhangban — Eduard Spranger magyarországi hatásának bemutatására való törekvés vezeti, de éppen ebből következően arra is törekszik, hogy e hatás kiemelkedő képviselőit, a levelek címzettjeit olvasóinak bemutassa. A nemzedékrendhez igazodva, pregnánsan megválasztott alcímek alá foglalva ismerteti főbb életrajzi adataikat, és — egyaránt támaszkodva a Koblenzben és a Budapesten fellel-

hető leváltári anyagra — levélrészletek tükrében mutatja be Sprangerral való kapcsolatukat — a háborús évektől a halálig.

Kemény Ferencet a nemzetek közötti megértés és a béke munkálójaként mutatja be. Szakirodalmi tevékenységének vázlatos jellemzésén túl elmondja, hogy a Nemzetközi Olimpiai Bizottság alapító tagja, a genfi Nemzetközi Nevelésügyi Iroda (BIE) egyik szellemi atyja volt. Az alább idézett levelét 79 éves korában, 1939. június 26-án, nem sokkal az ún. "második zsidótörvény" megjelenése után írta:

"Kényre-kedvre hozzá vagyunk láncolva a »tengelyhatalmakhoz«, és a németek nálunk azt tehetik, amit akarnak, mert tudják, hogy nekik hallgatólagosan minden meg van engedve... Nem kár ezért a pompás országért és igen tehetséges népéért, amely csak szabadságban és függetlenségben virágozhat?" A levél zárómondata pedig: "Mi idehaza várakozunk a sötét jövőre."

Hogy mit jelenthetett számára ilyen körülmények között a Sprangerral való levelező kapcsolat fenntartása, kiolvasható 1940. július 18-án kelt leveléből:

"Délután 4 órakor érkezett azután az Ön levele! Kérem, ne lepődjék meg, ha bevallom, hogy olvastakor könnyek szöktek a szemembe, amelyeket nem szégyellek. Felvillanó fény volt és napsugár. Istenem, honnan veszi ezeket a szavakat, gondolatokat — nem, eszméket, tehát lelket! Némán nyújtottam át az egyetlen-drága lapot türelmetlenül várakozó feleségemnek. »Aki ilyen barátal dicsekedhet, nem élt hiába« — mondotta."

Napra pontosan egy év múlva pedig:

"Mindem »Spranger-levél« kézről kézre jár minálunk: relatív szellemiségünk számára felüdülés és megvilágosodás. Gondolat- és érzésvilágának kimeríthetetlen bőségszarujából osztogat páratlan ajándékokat: »lelki békét«, de az idegek békéjét is."

Feltehetően utolsó Sprangerhez írott levelében, 1943. augusztus 8-án arról számol be, hogy Genfből megküldték neki a "Les précurseurs du Bureau International d'Éducation" című kiadványt, amelyik — nevének sokszori említésén túl — arcképét is közlő külön szakaszban szól róla.

Kornis Gyulát a róla szóló alcím a szellemtudományok művelőjeként és művelődéspolitikusként exponálja. Pályafutásának ismertetése kiemeli, hogy műveiben Spranger hatása már jóval személyes kapcsolatuk létrejöttét megelőzően jelentkezik.

Ebbe a keretbe ágyazva H. Retter levelezésük utolsó két évtizedéből közöl néhány szemelvényt.

Spranger 1938. június 18-án kelt levelében igen elismerően nyilatkozik Kornisnak "Az államférfi" című, francia kiadásban megküldött művéről. Saját helyzetéről viszont kedveszegetten szól: "Köreim egyre szűkebbre szorulnak. Bár azok, akik valóban tanulnak, hűek maradtak hozzám. Publikálni azonban azokról a dolgokról, amelyek valóban fontosak, mind nehezebbé válik." Majd másfél évvel a háború vége után, 1946. szeptember 17-én, miután személyes körülményei rendeződtek, és a tübingeni egyetem filozófia tanszékét elfoglalta, újból keresi a kapcsolatot Kornissal: "Állandóan tisztelő hűséggel gondolok Önre, és máris részletesebben írnék, ha nem kellene döntését megvárnom, vajon Önnek alkalmas-e, hogy a kapcsolatot velem ismét felvegye. Szép háza remélhetőleg megmaradt. Ott mondotta utolsó találkozásunk alkalmával: »Nagyon nehéz öregségünk lesz.« Nálam beteljesült ez a szó: 1944-ben fogságban voltam."

Kornis október 10-én terjedelmes levélben válaszol. Az itt közölt részletében maga is előbb utolsó találkozásukra emlékezik, amikor is Kempis Tamás "Krisztus követése" című könyvét ajándékozta Sprangernek, megjegyezve, hogy az elkövetkező, előreláthatóan rettenetes időszakban lelki épülést meríthetnek belőle. Elmeséli, hogy 1944. május 9-én a Gestapo hét embere támadt rá villájában, és abban a hiszemben, hogy menekülni akar, hajszál híján lelőttek. Mindent felforgató házkutatás után magukkal vitték, és öt órás kihallgatásnak vetették alá. Október közepén ismét letartóztatták, és csak három hét múlva engedték szabadon. Ekkor jónak látta egy rokonánál Pesten elrejtőzni. A fasiszták kiűzése után a "megszálló hatóságok" is kétszer tartóztatták le, de — miként írja — "mindig csak rövid időre".

"Évek óta bontakozik ki előttem — olvasható a továbbiakban — a terror rettenetes bénító hatása: a terror lerombolja a jellem totalitását, megrontja az embernek természetből hű és bátor magatartását, amely a jogbiztonság által megteremtett szabadságban osztályrészéül jut. Képmutatókká és rabszolgalelkekké alacsonyítja őket, megtöri vagy pedig a gonoszság igájába kényszeríti friss, spontán teremtető erejüket. A terror leszoktatja az embereket a szabad kritikáról, és felszabadítja állati rablőosztöneiket, minthogy mindenkinek, aki magát a zsarnokságnak aláveti, mindent megengednek..."

Pár hónappal halála előtt, 1958 januárjában és februárjában kelt levelezőlapokon még köszönetet mond a megküldött orvosságokért. Őt is, Prohászkat is éveken át segítette Spranger orvosságok küldésével, amelyek Magyarországon nem voltak kaphatók.

Találónan minősíti a szerző a legfiatalabb és legszorgalmasabb levelezőtársat, Prohászka Lajost is, amikor "kultúrfilozófiai pedagógusként" aposzt-

rofálja. Cikkének a két ember életre szóló szoros szellemi és személyes kapcsolatát bemutató szakasza mély megértésről, beleérző képességről tanúskodik, jóllehet érthetően a száznál több fennmaradt levélnek csupán elenyésző hányadára terjeszkedhetik ki.

1941. február 2-án Prohászka köszönetet mond Spranger "Weltfrömmigkeit" című írásáért. Tartalma az édesanyja halálát követően rajta eluralkodó depressziós állapotban mélyen megragadja:

"Megrendülve követtem az Ön oly mélyen emberi gondolatmenetét, és mint-hogy ez alkalommal mindent közvetlenül magamra vonatkoztatva kellett olvasnom, az áhítat egészen sajátos érzése járult hozzá."

Személyes sorsa és a viszonyok okozta bénultságban találhatunk rá magyarázatot, hogy ez idő tájt még Sprangerral is alig érintkezik. Erről tanúskodik az 1942. október 11-én kelt, hozzá intézett levél:

"Megértem az okokat, amelyekből következően oly keveset hallat magáról. Nálam, úgy vélem, ugyanazok játszanak szerepet. Mégis szívből kérem, hogy szoros kapcsolatunkat időről időre látható jellel erősítse meg. Ez belső tartásunk szempontjából igen fontos. Gondolkodásunk irányának, úgy vélem, a maga erejéről még tanúságot kell tennie."

Ugyanebből a levélből fény derül a Porosz Tudományos Akadémia Nevelés- és Iskolatörténeti Bizottsága és a Magyar Pedagógiai Társaság 1944-ben megjelent közös kiadványának előzményeire is.²

Sprangernek a háború után az első hozzá eljutott életjelre 1947. január 26-án írt válaszlevele szövegét H. Retter terjedelmesen idézi. Így az alábbi figyelmet érdemlő bekezdést is:

"Öreg barátunk, Kemény vége kimondhatatlanul elszomorít. Az ember természetesen osztozik a szégyenben, bár semmit sem tehetett. Az ilyesmit kitörölni sosem lehet. Olyan az érzésem, mintha hűtlenné váltam volna hozzá, még ha súlyosan aggódtam is miatta, és sajnos nem alaptalanul. Kegyelettel fogok emlékezni reá és feleségére. Egyszer talán szerény irodalmi emléket is állíthatunk neki."

A következő, kivételesen teljes szövegében közölt levelet Prohászka 1957. április 14-én írta. Hosszas hallgatását mentetve beszámol betegeske-

²Friedrich Fröbel an Gräfin Therese Brunsvik. Aus der Werdezeit des Kindergartens. Szerk. Erika Hoffmann. Berlin [1944], Alfred Metzner Verlag. 178. — A munkához a két elnök, Spranger, illetve Prohászka írt előszót. Figyelmet érdemel, hogy az utóbbi rövid írását 1944. március 15-éről keltezi. A kiadvány egyébként megjelenésével egyidejűen könyvritkasággá lett: még kiszállítása előtt, Drezda emlékezetes bombázásakor megsemmisült. Magyarországra pusztán öt bemutatató példány jutott el.

déséről. Ha érezhetően él is benne kétség, hitelt ad az orvosok magyarázatának. Az előző év októberében, egy utcai lövöldözés elől menekülve elesett, agyrázkódást szenvedett — és ez váltotta ki a bajok sorozatát. "Időközben — írja mintegy mellékesen — a kar »rehabilitált«, de mindeddig nem »reaktíváltak«, és ezt feltehetően nem fogom megélni." Megsejtése nem volt alaptalan: egy évvel később már lassú elmagányosodásáról panaszkodik. Okkal.

Utolsó, 1963. március 15-én kelt levelében részvétét fejezi ki Spranger feleségének elhunytá alkalmából. A címzett május 5-én még válaszol, de még abban az évben mindkettőjüket eléri a halál.

M. NÁDASI MÁRIA

VÁLTOZATOSSÁG VAGY ÖTLETSZERŰSÉG?
AZ OKTATÁSI MÓDSZEREKRŐL AZ NSZK SZAKIRODALMÁBAN

Az NSZK pedagógiai, pszichológiai képzésében nem a tankönyv, nem a kötelező jegyzet köré rendeződnek a tanulni-, a tudnivalók, hanem a tengernyi szakirodalom alapján próbálnak meg az érintettek tájékozódni tanáraik instrukciói, saját érdeklődésük alapján. Bizonyára ezért is olyan nagy azoknak a könyveknek, tanulmánygyűjteményeknek a száma, amelyeknek kimondott célja a pedagógusképzés vagy -továbbképzés szolgálata.

Feltűnő, hogy e munkák többsége a jelenlegi iskolai gyakorlattal kapcsolatban igencsak kritikus hangvételű. Milyen észrevételeket lehet a leggyakrabban olvasni? A mai iskolák betonból és üvegből készült nagyüzemek. — Az iskolákban a pedagógus beszéde uralkodik. — A "könyv-iskola" helyett mára "fólia-" és "osztályzat-iskola" alakult ki. — Az iskolai munkára, életre jellemző az unalom, az ebből adódó demotiváció, iskola-utálat. — A pedagógusok nincsenek megfelelően előkészítve az iskolai munkára.¹

Az utóbbi megjegyzést az irodalom alapján bőven lehetne részletezni, de témámhoz ragaszkodva csupán arra utalnék, hogy alighanem sokak szerint a módszertani kérdések látszatproblémák, csak fölösleges Firtlefranz-ok;² hogy

¹Gudjons, Herbert u. a. (Hrsg.): Unterrichtsmethoden. Grundlegung und Beispiele. Bergmann und Helbig Verlag, Hamburg, 1987. 4.

²Aschersleben, Karl: Einführung in die Unterrichtsmethodik. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart—Berlin—Köln—Mainz, 1979. 11.